

dikleri gibi ayrıca haftanın belli günlerinde kendi mahkemelerinde de (evlerinde) divan akdederek, davalara bakarlardı. Dîvân-ı Hümâyûn'da kendilerine havale olunan davalardan gerek gördüklerini kendi mahkemelerine havale ederlerdi (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 22-23).

Osmanlı Devleti'nde "askerî" terimiyle bilinen imtiyazlı zümreler, kendi aralarındaki veya reyâ ile olan davalarının normal kadı mahkemesi yerine kazasker mahkemesinde görülmesini isteyebilirdi (Heyd, s. 221). Askerîlerin kadı yerine kazasker huzurunda yargılanması hususu fetvalarda açıkça belirtilmiştir (İbn Kemal, vr. 148^a).

Kazaskerlerin evlerinde mahkeme kurarak dava dinlemeye ne zaman başladıkları kesin olarak bilinmemektedir. Ancak XVI. yüzyılın ortalarından itibaren rastlanan Rumeli sadâreti sicilleri kazaskerlerin baktıkları davaların neveleri, davalarındaki taraflar hakkında bilgi vermektedir. Mâlulzâde Mehmed Efendi'nin Rumeli kazaskerliği dönemine ait 987 (1579) tarihli sicil defterindeki kayıtlarda vakıflar, muhâlefât, sosyal ve ekonomik konular, timar, mukâtaa, beytülmal ile ilgili meselelerin yer aldığı ve bunların taraflarının çoğunluğunu askerî zümrelerin oluşturduğu tesbit edilmiştir.

Kazaskerlerin maiyetinde çeşitli işleri gören ve onlara yardımcı olan personelin bulunduğu, bunların sayısının bazı dönemlerde artış gösterdiği bilinmektedir. Kazaskerlerin konaklarında şeriatçı denilen nâibler önemli olmayan davaları dinleyerek onlara yardımcı olurlardı. Rumeli kazaskerinin İstanbul ve Galata bedestenlerinde bulunan kassâm memurları kalabalık personele sahipti. Ayrıca zabıt kâtibi niteliğinde bir vekâyi' kâtibi de vardı. XVII. yüzyılda bu kazasker kâtipleri cihet ve medrese beratlarını kaleme alırlar, mektupçu denilen görevli ise mansıb mektuplarını yazar, mukayyid denilen kâtip bunu deftere geçirirdi. Kazaskerin maiyetindeki bu teşkilât XVIII. yüzyılda daha da genişledi. Kazaskerlerin her birinin tezkireci, rûznâmçeci, matlabcı, tatbikçi, mektupçu ve kethüdâ olmak üzere altı yardımcı memuru ortaya çıktı. Yine defterdar bürosunda mîrî kâtibi adı verilen bir başka memur, defterdarın maiyetindeki başbaki kulu ile birlikte malî davalara bakardı. Ayrıca davalıları ve davacıları divanlarına çağırarak üzere emirleri altında muhzirbaşığıya bağlı yirmişer muhzir bulunuyordu. XIX. yüzyılda teşkilât daha da genişledi. Rumeli ve Anadolu ka-

zaskerliği mahkemeleri 1914'te bir mahkeme haline getirildi. Bu yeni mahkeme imparatorluğun sonuna kadar görevini sürdürdü.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 85, hk. 645, 646; BA, MAD, nr. 18155, s. 135; BA, TD, nr. 438, s. 5; nr. 1051; BA, KK, Ruus, nr. 225, s. 275; TSMA, nr. D. 5605/1-2; Buhârî, "Humus", 18, "Megâzî", 54; İbn Hişâm, *es-Sire*, III-IV, 275-276; Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), III, 397; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 91-92; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 411; İbn Bibî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, II, 164; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 54, 69, 94; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-şefik*, Süleymaniye Ktp., Fâtihi, nr. 4519, s. 264; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 36, 92, 221; XI, 204-207; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, V, 293; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 68; Fâtihi'n *Teşkilât Kanunnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan, TD, sy. 33 [1982] içinde), tür.yer.; Âşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 52; Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân* (nşr. F. Giese), Breslau 1922, s. 20; Şükrullah Çelebi, *Behcetü't-tevârih* (trc. Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri* içinde), İstanbul 1949, I, 56; Süyûtî, *Hüsnu'l-muhâdara*, Kahire 1321, I, 185, 199; İdrîs-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3541, vr. 159^a; İbn Kemâl, *Fetâvâ*, İstanbul Belediyesi Atatürk Ktp., Muallim Cevdet, nr. 0. 44, vr. 148^a; Lutfi Paşa, *Âsafnâme* (nşr. Mübahat S. Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 17, 18, 27, 29; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 338^b-340^a; Mevdî, *Şekâik Tercümesi*, I, tür.yer.; Selânikî, *Târih* (İpşirli), s. 105, 427-430; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 69; Âlî Mustafa, *Kühhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 87^a, 91^a; Lokman b. Seyyid Hüseyin, *Mücmelü't-tomar*, British Museum, Or. 1135, vr. 156^b-157^a; Ayn Ali, *Risâle-i Vazîfeh-orân*, s. 99; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 34; Teşrifatizâde Mehmed, *Defter-i Teşrifât*, İÜ Ktp., TY, nr. 9810, vr. 66^a-67^a; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye* (1314), s. 232-235; A. H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent*, Cambridge 1913, s. 247, 265; Hasan-ı Enverî, *İşlâhât-ı Divânî Devre-i Gaznevî ve Selçukî*, Tahran 2535 şş., s. 199; E. Tyan, *Histoire de l'organisation judiciaire en pays d'Islam*, Paris 1938, II, 289-306; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 122-123, 140, 155, 387; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, s. 22-23, 151-160; a.mlf., *İlmiye Teşkilâtı*, s. 87, 151-160; Müntecebüddin Bedî, *'Atebetü'l-ketebe* (nşr. Muhammed Kazvîni - Abbas İkbâl), Tahran 1329 şş., s. 59, 79; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler: Telhisler*, İstanbul 1970, s. XXI; U. Heyd, *Studies in Criminal Law* (ed. V. L. Ménage), Oxford 1973, s. 221, 256; Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara 1979, s. 179-182; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, Ankara 1981, s. 267-268; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 128, 133, 295; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1983, s. 354; a.mlf., "Selçuklular", *İA*, X, 400; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 412; Osman Turan, *Türkiye Selçuklularına Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 46-47; a.mlf., "Celaledin

Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *TTK Belleten*, XII/45 (1948), s. 149; İsmail Yiğit, *Siyâsi-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler, İstanbul 1991*, s. 200-201; S. Haluk Kortel, *Delhi Türk Sultanlığında Teşkilât: 1204-1414* (doktora tezi, 2001), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 307; Ömer Lutfi Barkan, "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayesesini", *İFM*, XVII/1-4 (1960), s. 316; a.mlf., "H. 974-975 (M. 1567-68) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", a.e., XIX/1-4 (1961), s. 309; Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devletinde Kazaskerlik", *TTK Belleten*, LXI/232 (1998), s. 597-699; Cl. Huart, "Kazasker", *İA*, VI, 522; Gy. Káldy Nagy, "Kâdi 'Askar", *Eİ²* (İng.), IV, 375; Abdülâh Aydınlı, "Ebü'd-Derdâ", *DİA*, X, 310-311.

MEHMET İPŞİRLİ

KAZASKER
MEHMED EMİN EFENDİ
(bk. MEHMED EMİN EFENDİ, Kazasker).

KAZASKER
MUSTAFA İZZET EFENDİ
(bk. MUSTAFA İZZET, Kazasker).

KAZDAĞLIYYE
(القازدغلییه)
XVIII. yüzyılda
Mısır'ın idaresinde rol oynayan
Memlûk gruplarından biri.

Mısır'da Kazdağlı / Kazdağlıyye şeklindeki okunan kelimenin aslı Batı Anadolu'daki Kazdağlı'na nisbeti ifade eden Kazdağlı (Kazdâğî) olup bunun Mısır muhitinde ne zamandan beri bu şekilde telaffuz edildiği bilinmemektedir (Hathaway, s. 60-61). Mısır'da söz sahibi iki büyük Memlûk grubu olan Kâsimiyye ve Zülfişkariyye'den farklı şekilde Osmanlı askerî ocağına mensup Kazdağlı Mustafa tarafından kuruldu. Mustafa Bey, Mısır'da 1085 (1674) yılında Azebân ve 1093'te (1682) Gönüllüyan Ocağı'nın ağası olan Belfiyye Hasan Ağa'nın emri altındaki ocak muhafızlarından biriydi. Hasan Ağa'nın hizmetinde Müstahfızân Ocağı'nın kethüdâlığı derecesine kadar yükselen Kazdağlı Mustafa (Cebertî, I, 334-337), zamanla bu ocakta nüfuzunu arttırarak 1676-1699 yılları arasında, Mısır'daki askerî ocaklarda söz sahibi olan Müstahfızân Ocağı'nın başodabası Küçük Mehmed ile çarpıştı, fakat yenilerek Hicaz'a sürüldü. Ancak bir süre sonra rakibini bir suikaste öldürterek Mısır'a döndü ve Müstahfızân Ocağı'nı nüfuzu altına aldı. Rakiplerini bertaraf

KAZDAĞLIYYE

edip yeni köleler satın alarak onları önemli mevkilere getirmeye çalıştı. Kazdağlı Mustafa, 1115'te (1703) ölünceye kadar Belfiyye Hasan Ağa'nın yaptığı gibi Zülfikâriyye fırkasının taraftarı olarak görünüş önemli bir güç sahibi haline geldi.

Bir fırka olarak Kazdağlıyye, Mustafa Kethüdâ'nın ölümünden sonra ortaya çıktı. Efrenc Ahmed'in 1123 (1711) yılında çıkardığı karışıklıklar esnasında Kazdağlı Mustafa'nın adamları onu Müstahfızân başodabaşısı yaptırmamak için öteki altı asker ocağını topladılar; Efrenc Ahmed'i Müstahfızân Ocağı'ndan atıncaya kadar Kâsımîyye taraftarı olan Azebân Ocağı'na iltica ederek o zamandan beri Mısır'ın çeşitli ocaklarında ve özellikle Müstahfızân Ocağı'nda nüfuslarını arttırdılar.

Reisleri Çerkez Mehmed'in öldürülmesinin ardından Kâsımîyye fırkasının varlığının sona ermesi üzerine Mısır'da nüfus ve hâkimiyet, 1733'te şeyhülbeledliğe tayin edilen Kutamış oğlu Muhammed'in liderliği altındaki Zülfikâriyye fırkasına ve bunun müttefiki olan Kazdağlılar fırkasına geçti. Ancak bir süre sonra bu iki fırka arasında da rekabet başladı. Müstahfızân Ocağı'nda büyük nüfuzu olan Kazdağlı Osman Kethüdâ, Kutamış oğlu Muhammed Bey'i bertaraf edince bu defa rekabet Zülfikâriyye fırkasının reisi Osman Bey ile Kazdağlı İbrâhim Çavuş arasında şiddetlendi. Saîd'de Hevvâre Arapları'nın şeyhi olan Şeyh Hümâm ile Azebân Ocağı'nın kethüdâsı Celfî Rıdvân bu rekabette Osman Bey'i desteklediler. Öte yandan Kazdağlı fırkasının reisi İbrâhim köleler satın almaya, rakibinin müttefiki olan Celfî Rıdvân'ı kendi tarafına çekmeye çalıştı ve aralarındaki mücadele Zülfikârî Osman Bey'in yenilgiye uğramasına kadar (1157/1744) devam etti. Bundan sonra askerî ittifak içinde olan Kazdağlı ve Celfiyye fırkaları Mısır'da önemli roller oynadılar (1161/1748).

Müstahfızân kethüdâlığında bulunan Kazdağlı İbrâhim, Mısır eyaletinin bütün önemli işlerine hâkim oldu ve ardından Celfî Rıdvân'ı yönetimden uzaklaştırdı. Mısır eyaletinin gelirlerine el koyup birçok köle satın aldığı gibi vefat eden beylerin mal ve mülklerini müsadere ederek kendi adamlarına verdi, hatta adamlarını ölen emirlerin dul zevceleriyle evlendirdi ve yüksek makamlara getirdi. İbrâhim'in sağlığında sancak beyliği makamına ulaşan onun ölümünden sonra Mısır'da büyük nüfus elde eden Kazdağlı emirlerinden üçü Circâvî Osman Bey, Gazzâvî Ali Bey ve Hüseyin Bey'dir.

İbrâhim'in ölümünün (1167/1754) ardından başında Abdurrahman Kâhya'nın bulunduğu Kazdağlı fırkası, köleleri azalan ve siyasî hayattan uzaklaştırılan Celfî Rıdvân Kethüdâ ile yeniden mücadeleye girdi. Celfiyye tâbilerinden birinin suikastı neticesinde hayatını kaybeden Rıdvân Bey'den sonra Kazdağlılar Mısır'da tek nüfus ve hâkimiyet sahibi fırka oldu. Fakat çok geçmeden bu fırkanın liderleri arasında da makam ve mansip elde etmek için rekabet ve mücadeleler başladı.

Kazdağlı İbrâhim'in oğlu Abdurrahman Kâhya'nın şeyhülbeled olmak için askerî sıfatı bulunmadığından Kazdağlıyyeler, bu makama o sırada İbrâhim Bey'in en büyük oğlu olan Circâvî Osman Bey'i seçtiler (1169/1756). Bu arada Kazdağlı tâbilerinden Sabuncu Hüseyin ve Bulutkapan Ali beyler sancak pâyesine ulaştırılmıştı. 1170 (1757) yılında Circâvî'nin yerine şeyhülbeledliğe getirilen Sabuncu Hüseyin Bey, Kâsımîyye fırkasının müttefiki olan Nısf Haram'ın nüfuzunu iade etmek için Kazdağlı beylerini Mısır beylerbeyisinin emriyle çeşitli yerlere dağıttı, fakat kendisi de bir suikast sonucu öldürüldü (Ekim 1757). Şeyhülbeledliğe seçilen Gazzâvî Ali Bey, beyleri sürgünden kurtarıp kendi tarafına çekmeye çalıştı ve hac serdarlığına çıkmadan önce Defterdar Halil Bey'i eski makamına getirdi. Gazzâvî Ali Bey onunla Kazdağlı Abdurrahman'ı bertaraf etme hususunda anlaşmaya vardı. Ancak bu komployu öğrenen Abdurrahman Bey, Bulutkapan Ali Bey'i Gazzâvî'nin yerine şeyhülbeledliğe tayine çalıştı, Kazdağlı beyleri de Ali Bey'i bu makama seçtiler.

Bulutkapan Ali Bey şeyhülbeled olunca kendisine ait köleler satın alıp onları başta sancak beyliği olmak üzere çeşitli mevkilere yükseltti, Kazdağlı mensuplarından rakip olarak gördüklerini sürgüne gönderip emlaklerini kendi adamlarına dağıttı. Sonunda Kazdağlı fırkasının liderliğini ele geçiren Ali Bey, Mısır'ı Osmanlı Devleti'nden ayırmaya çalıştı. Fakat Ali Bey'in Mısır'daki hâkimiyeti uzun sürmedi, Kazdağlı fırkası beyleri arasında tekrar ihtilâf çıktı ve onun ortadan kaldırılmasının ardından Kazdağlı liderliği Ebü'z-Zeheb Muhammed'e geçti. Ebü'z-Zeheb Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne bağlılığını kabul etti; hatta Şam'da Devlet-i Aliyye'ye baş kaldıran Zâhir el-Ömer'e karşı düzenlenen seferin başına geçti ve bu savaşta öldü (Cemâziyelevvel 1189 / Haziran 1775).

Ebü'z-Zeheb'in ölümü üzerine onun Muhammediyye denilen tâbilerinden İb-

râhim ve Murad beylerle Aleviyye denilen Bulutkapan tâbilerinden İsmâil Bey arasında nüfus rekabeti başladı. İbrâhim Bey rakiplerini bertaraf edip 1191'e (1777) kadar Mısır'ın en nüfuzlu şahsiyeti oldu, ancak aradaki rekabet 1199 (1785) yılına kadar devam etti. Kazdağlı fırkasının Mısır'daki karışıklıklara yol açmayı sürdürmesi üzerine Osmanlı hükümeti 1786-1787 yıllarında Kaptanıderyâ Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın kumandasında Mısır'a bir sefer düzenledi. Gazi Hasan Paşa eyalette bulunduğu sırada huzur ve asayiş temine çalıştı ve şeyhülbeledliği İsmâil Bey'e verdi. Fakat onun Mısır'dan ayrılmasından sonra eyalette durum tekrar karıştı. İsmâil Bey'in ölümü üzerine (1791) Mısır, Kazdağlılar'dan İbrâhim ve Murad beylerin eline düştü, bunların nüfusları da 1798'e kadar sürdü. Aynı yıl Fransızlar'ın Mısır'ı işgalinden sonra Kazdağlı memlûklerinin nüfuzu sarsıldı. Bu sırada Murad Bey ölmüş (1801), İbrâhim Bey de Suriye'ye kaçmıştı. Fransızlar'ın Mısır'dan çıkarılmasının ardından Murad Bey'in tâbilerinden Berdisî Osman ve Alfi Muhammed beyler Kazdağlı fırkasının Mısır'da nüfuzunu iadeye çalıştırlarsa da bu ikisinin ardarda ölmesiyle 1805'te Kavalalı Mehmed Ali Paşa eyalette hâkim oldu. Mehmed Ali Paşa, 1811 yılında Kazdağlı Memlûkleri'ni Kal'atülcebel'de bir hile ile ortadan kaldırdı. Son Kazdağlı kalıntıları ise İbrâhim Bey'le birlikte Dongola'ya kaçtı. Böylece Mısır'da Kazdağlı fırkası tarihe karıştı.

BİBLİYOGRAFYA :

Cebertî, 'Acâ'ibü'l-âşâr (nşr. Hasan Cevher), Kahire 1958-65, I, 107, 157, 159, 163, 233, 334-337; II, 7, 12-13, 14-16, 20, 48-49, 70, 82, 90, 108, 117-118, 304-305; III, 5, 29-30, 40, 56, 64, 117, 136, 156, 192, 225, 231, 260, 293, 307, 351; IV, 185, 188, 189; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 429-433; M. Rif'at Ramazan, 'Ali Bey el-Kebir', Kahire 1950, s. 28-29, 50-52, 187; Mahmûd eş-Şerkâvî, *Mısır fi'l-karni's-şâmin 'aşer*, Kahire 1956, s. 68, 70-72; P. M. Holt, *Egypt and the Fertile Crescent: 1516-1922*, London 1966, s. 85-100; a.m.f., *Studies in the History of the Near East*, London 1973, s. 231-251; a.m.f., "Kâzdughliyya", *EP* (İng.), IV, 852-853; İrâkî Yûsuf Muhammed, *el-Vücûdü'l-'Osmaniyyü'l-Memlûki fi Mısır*, Kahire 1985, s. 33-35, 48, 137, 138-139, 140-141, 142-144; J. Hathaway, *The Politics of Households in Ottoman Egypt. The Rise of the Qazdaglis*, Cambridge 1987; J. W. Livingston, "The Rise of Shaykl al Balad Ali Bey al-Kabir: A Study in the Accuracy of the Chronical of al-Jabarti", *BSOAS*, XXXIII (1970), s. 283-294; Feridun Emecen, "Ali Bey, Bulutkapan", *DİA*, II, 383-384.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD